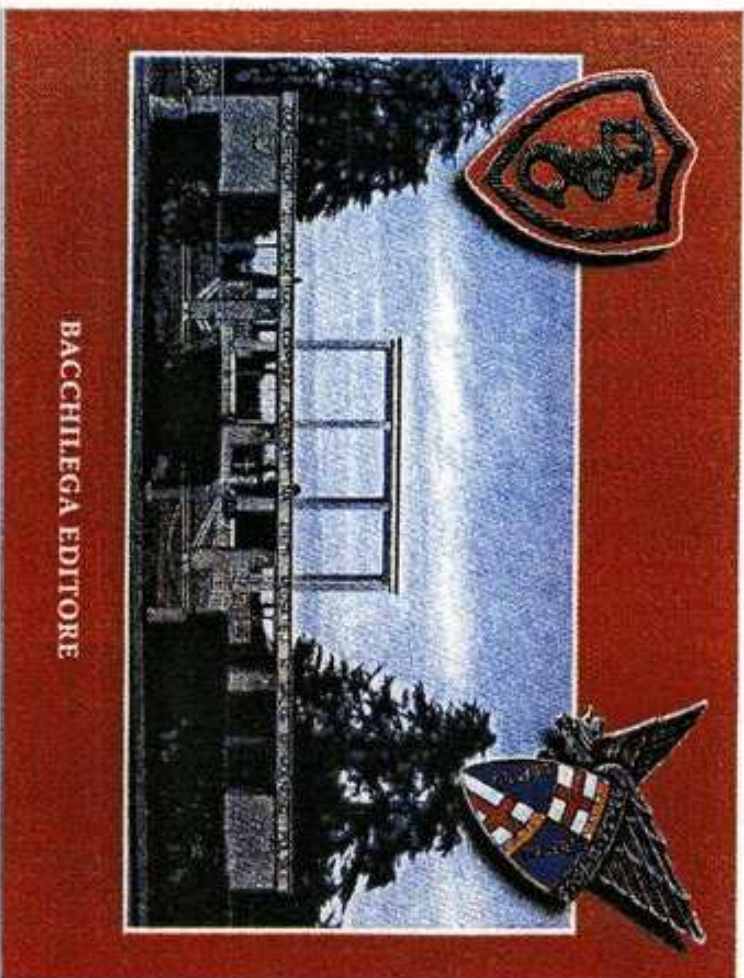

**Il Cimitero Militare
Polacco di Bologna
Polski Cmentarz
Wojenny w Bolonii**

a cura di Enzo Casadio e Massimo Valli

BACCHILEGA EDITORE

W 65. rocznicę wyzwolenia Bolonii, którą obchodzimy w 2010 r., wspomnienie poświęcenia żołnierzy 2. Korpusu Polskiego, którzy polegli walcząc o wolność Włoch i Polski na ziemi włoskiej i znaleźli wieczny spoczynek u bram miasta, należy traktować w kategorii historycznej powinności i sprawiedliwości dziejowej. Żołnierze polscy dowodzeni przez Generała Władysława Andersa, doświadczeni straszonym przeżyciem łagrów sowieckich, po przejściu intensywnego przeszkolenia na Środkowym i Bliskim Wschodzie, zostali skierowani w ramach 8. Armii Brytyjskiej na front włoski na początku 1944 r. Po zwycięskiej bitwie pod Monte Cassino, wyzwoleniu Marche i ciężkich walkach na Linii Gotów i w Apeninach, wiosną 1945 r. wzięli udział w końcowej ofensywie Aliantów, która doprowadziła do zakończenia wojny we Włoszech. Po przejściu rzeki Senio, 2 Korpus Polski kontynuował ofensywę wzdłuż linii Via Emilia w kierunku Bolonii, wyzwalając to miasto wczesnym rankiem 21 kwietnia 1945 r. W walkach 2. Korpusu w Emilii Romanii od jesieni 1944 r. do wiosny 1945 r. poległo prawie 1400 żołnierzy polskich, którzy zostali najpierw pochowani na cmentarzach w różnych miastach Romanii, później, po zakończonej wojnie, zebrani zostali we wspólnej dużej nekropolii przy via Emilia w Bolonii.

Również im poświęcony jest napis umieszczony na pomniku 3. Dywizji Strzelców Karpackich na Monte Cassino:

“Za naszą i waszą wolność my żołnierze polscy oddaliśmy Bogu ducha, ciało ziemi włoskiej, a serca Polsce”

Castel Bolognese. / Castel Bolognese. (PISM)

2 Korpus Polski w walkach o wyzwolenie Włoch i Emilii Romanie (1944-1945)

Historia 2. Korpusu Polskiego związana jest ściśle z powstaniem Armii Polskiej w ZSRR pod dowództwem generała Władysława Andersa. Jednostka ta została stworzona po agresji Niemiec hitlerowskich na ZSRR i po podpisaniu przez polski rząd emigracyjny w Londynie pod kierownictwem gen. W. Sikorskiego polsko-sowieckiej umowy wojskowej w lipcu 1941 r. Armia Polska w ZSRR składała się z polskich obywateli, którzy znaleźli się w łagrach sowieckich (gulagach) w wyniku internowania lub deportacji przeprowadzonych przez Stalina po niemiecko-sowieckim podziale Polski we wrześniu 1939 r. (tzw. Pakt Ribbentrop-Mołotow). W wyniku niedotrzymywania przez ZSRR tej umowy rząd polski był zmuszony ewakuować w połowie 1942 r. istniejące już oddziały Armii Polskiej wraz z cywilami na teren Bliskiego i Środkowego Wschodu znajdujące się wówczas pod zarządem brytyjskim. Po połączeniu z Samodzielną Brygadą Strzelców Karpaccich, walczącą od końca 1940 r. w Afryce Północnej pod dowództwem brytyjskim, doszło do utworzenia Armii Polskiej na Wschodzie,

Imola. / Imola. (PISM)

z której w lipcu 1943 r. wyodrębniono samodzielną jednostkę pod nazwą 2. Korpus Polski. Utworzenie 2. Korpusu Polskiego wiązało się z zamiarem sojuszników Polski, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych, skierowania tej jednostki do walk w Europie na front włoski. Takie było również życzenie polskich władz wojskowych i rządowych na emigracji, gdyż wydawało się wtedy, że poprzez Włochy będzie wiodła najkrótsza droga do wyzwolenia Polski.

W chwili wystąpienia do Włoch na przełomie 1943/1944 r. stan 2. Korpusu wynosił ok. 53 tys. żołnierzy i oficerów, na który składały się trzy duże jednostki: 3 Dywizja Strzelców Karpackich (3DSK), 5 Kresowa Dywizja Piechoty (5KDP), 2 Brygada Pancerna (2BP) oraz trzy pułki kawalerii zmotoryzowanej (Ułanów Karpackich, 12 Ułanów Podolskich i 15 Ułanów Poznańskich), 2. Grupa Artylerii i jednostki pomocnicze. Po wylądowaniu w południowych Włoszech na przełomie 1943/1944 r. 2. Korpus Polski znalazł się w składzie 8. Armii Brytyjskiej, która wraz z 5. Armią Amerykańską uczestniczyły już w walkach o wyzwolenie Włoch.

2. Korpus Polski rozpoczął swój szlak bojowy w Italii w lutym 1944 r. walkami nad rzeką Sangro. W maju 1944 r. wziął udział w tzw. czwartej bitwie o Montecassino (11-25.05.1944 r.). Po bardzo krwawych walkach zdobył kluczową pozycję niemieckich umocnień na tzw. Linii Gustawa, gó-

Prigionieri tedeschi. / Jeńcy niemieccy. (PISM)

rujący nad okolicą klasztor Montecassino, a następnie przełamał pozycje tzw. Linii Hitlera (Piedimonte S.G.) przyczyniając się walcnie do otwarcia wojskom sprzymierzonym drogi na Rzym. Od czerwca 1944 r. 2. Korpus Polski skierowany został na odcinek adriatycki frontu włoskiego, gdzie wykonywał samodzielne operacje bojowe, które doprowadziły w lipcu do wyzwolenia Loreto i Ankony, a następnie, na przełomie sierpnia i września do przełamania Linii Gotów na tym odcinku frontu. W tym też okresie 2. Korpus Polski współpracował z Włoskim Korpusem Wyzwolenia (Corpo Italiano di Liberazione - CIL). Podporządkowana mu także była aż do zakończenia działań wojennych we Włoszech partyzancka Grupa Maiella.

2. Korpus Polski został wprowadzony do akcji w Apeninie Emiliańskim pomiędzy dwa korpusy brytyjskie (10. i 13.) na początku października 1944 r. celem wsparcia ich działań w terenie górskim i wyparcia jednostek niemieckich, broniących skutecznie dostępu do Bolonii wzdłuż via Emilia. Działania ofensywne na tym odcinku rozpoczęła w połowie października 1944 r. 5. Wileńska Brygada Piechoty (5KDP) wkraczając 14.10.1944 r. w dolinę rzeki Bidente, wsparta czołgami 4. Pułku Pancernego (2BP) i samochodami pancernymi 15. Pułku Ułanów Poznańskich. W tym niezwykle trudnym terenie górskim, w fatalnych warunkach atmosferycznych, bataliony piechoty i jednostki

San Lazzaro di Savena. / San Lazzaro di Savena. (PISM)

pancerne posuwały się walcząc grzbietami wzgórz, otaczających nieliczne niszczone przez nieprzyjaciela drogi. Dzięki wzorowej współpracy wszystkich broni, w tym artylerii i saperów, jednostki polskie zajęły 18.10.1944 r. Santa Sofia, 20.10 Galeata, a następnie Strada San Zeno, Civitella di Romagna i 22.10 masyw Monte Grosso, co umożliwiło pozostałym oddziałom wejście w dolinę kolejnej rzeki Rabbi. Do akcji dołączyły wtedy, posuwając się po obu stronach tej doliny, 6. Lwowska Brygada Piechoty (5KDP), wsparta czołgami 4. Pułku Pancernego oraz osłaniająca jej prawe skrzydło 2. Brygada Strzelców Karpackich (3DSK), wspomagana wzdłuż doliny Bidente 15. Pułkiem Ułanów Poznańskich. W dniach 24-26.10.1944 r. bataliony z 6. Lwowskiej Brygady Piechoty (5KDP) zajęły kompleks wzgórz Monte S. Pietro – Monte Mirabello - Monte Colombo, a 27.10.1944 r. 18. batalion z tej brygady wkroczył do rodzinnej miejscowości Benito Mussoliniego Predappio.

Na początku listopada 1944 r. 1. Brygada Strzelców Karpackich (3DSK) wsparta 12. Pułkiem Ułanów Podolskich weszła w dolinę rzeki Montone na lewym skrzydle 2. Korpusu, zdobywając kolejno położone po jej zachodniej stronie M. Chioda, M. Gattone, M. Lechia, Trebbio i M. Casole, a 12. Pułk Ułanów Podolskich miasteczko Dovadola. W dniu 15.11.1944 r. spotkała się w rejonie Castrocaro – Converselle z batalionami 5. Kresowej Dywizji Piechoty,

Ancora pochi chilometri per Bologna. / Jeszcze tylko kilka kilometrów do Bolonii. (PISM)

która zakończyła swój szlak bojowy w Apeninie. Jej działania przyczyniły się walcnie do wyzwolenia 9.11.1944 r. przez oddziały brytyjskie stolicy Romanii Forli. W dniach 19–24.11.1944 r. 2. Brygada Strzelców Karpackich (3DSK) stoczyła zacięty bój na Monte Fortino, zmuszając nieprzyjaciela do wycofania się poza rzekę Lamone. Ostatnim akordem walk 2. Korpusu w Apeninie był kolejny manewr okrążający, który pomógł znacząco jednostkom brytyjskim w wyzwoleniu 16.12.1944 r. miasta Faenza. W trakcie tego manewru bataliony 3 DSK zdobyły po ciężkich walkach pasma wzgórz Monte S. Rinaldo – Montecchio (3–6.12.1944 r.), a następnie M. Besdone – Casette (15-16.12). Jednostki polskie oraz walcząca w ich składzie włoska Grupa Maiella doszły do doliny rzeki Senio, na której dowódca 8 Armii wstrzymał działania ofensywne na okres zimowy.

Podczas zimowej przerwy jednostki 2. Korpusu Polskiego przeszły gruntowne przeszkolenie z nowym sprzętem, przystosowanym do działań w warunkach Niziny Padu, pociętej systemem obwałowanych rzek i kanałów. Równocześnie obydwie dywizje piechoty 2. Korpusu zostały wzmocnione trzecią brygadą, a siła ogniowa Korpusu wzrosła przez utworzenie dwóch nowych pułków artylerii ciężkiej. Stan liczbowy powiększył się do ok. 60 tys. żołnierzy i oficerów.

Bologna, località "Due Madonne". / Bolonia, miejscowość "Due Madonne". (PISM)

Zadaniem 2. Korpusu Polskiego w pierwszej fazie bitwy o Bolonię wiosną 1945 r. było przełamanie ufortyfikowanej linii obrony nieprzyjaciela w środkowym biegu rzeki Senio przez dwie brygady 3 DSK, wsparte dwoma pułkami pancernymi i brytyjskim szwadronem saperów pancernych. Operacja ta była zsynchronizowana z natarciem na prawym skrzydle 2. Dywizji Nowozelandzkiej z 5. Korpusu Brytyjskiego. Lewe skrzydło polskich jednostek przełamujących osłaniała zajmująca pozycje po obu stronach Via Emilia tzw. Grupa „RUD” (od nazwiska jej dowódcy płk K. Rudnickiego), złożona z dwóch nowych brygad piechoty – 3. Karpackiej i 4. Wołyńskiej oraz polskich i brytyjskich jednostek pancernych i artylerii. Poprzedzone silnym bombardowaniem lotniczym i ostrzałem artyleryjskim natarcie ruszyło wieczorem w dniu 9.04.1945 r. Mimo zacieklego oporu doborowej 26. Niemieckiej Dywizji Pancерnej, oddziały 3 DSK przełamały linię obrony na ufortyfikowanych wałach rzeki Senio i 12.04.1945 r. uchwyciły przyczółki za rzeką Santerno. Tego samego dnia ruszyła do natarcia wzdłuż Via Emilia Grupa „RUD”. W wyniku zastosowania udanych manewrów okrążających i dobrej współpracy z działającymi na jej lewym skrzydle jednostkami 10. Korpusu Brytyjskiego, zwłaszcza włoskiej Grupy Bojowej „Friuli”, 12.04.1945 r. wyzwolono miasto Castel Bolognese, a 14.04 Imola.

Równocześnie na głównym odcinku bitwy zmęczoną 3 DSK zastąpiły dwie brygady 5. Kresowej Dywizji Piechoty, wzmocnione 43. Brygadą zmo-

Casa cantoniera sulla via Emilia. / Budka dróżnika przy via Emilia. (PISM)

toryzowaną Gurków i Pułkiem Ułanów Karpackich. Do akcji weszła także pościgowa Grupa pancerna „RAK” (od nazwiska jej dowódcy gen. B. Rakowskiego). Po stronie niemieckiej mocno osłabiona w walkach 26. Dywizja Pancerna została zastąpiona doborową 1. Dywizją Spadochronową, a w rejonie Via Emilia działała 4. Dywizja Spadochronowa. Stawiały one silny opór polskim oddziałom piechoty i jednostkom pancernym na rzece Sillaro i sąsiednich kanałach. Spektakularnym sukcesem 16. batalionu z 5 KDP było zdobycie 15.04.1945 r. nieuszkodzonego mostu na Sillaro koło Castel Guelfo, uhonorowane listem gratulacyjnym dowódcy 8. Armii Brytyjskiej gen. R. McCreery. Dzień później, działające na lewym skrzydle, jednostki Grupy „RUD” wyzwoliły Castel S. Pietro, a Gurkowie, po ciężkich walkach ulicznych, zdobyli położone na prawym skrzydle naszego odcinka miasto Medicina. W centralnej części odcinka 2. Korpusu bataliony 5 KDP i nowo powstały 2. Batalion Komandosów, wsparte czołgami pułków pancernych, dotarły do linii rzeki Gaiana, gdzie napotkały zdecydowany opór niemieckich spadochroniarzy. Nad tą niewielką rzeką rozegrała się w dniach 18 i 19 kwietnia 1945 r. niezwykle zacięta bitwa, podczas której obie walczące strony poniosły dotkliwe straty. Polskie zwycięstwo w tym boju zdecydowało ostatecznie o decyzji niemieckiego dowództwa opuszczenia Bolonii.

Podczas gdy jednostki grupy „RAK” i bataliony obu polskich dywizji wraz z oddziałami brytyjskimi wykonywały manewr okrążający Bolonię, posuwa-

*Macerie del ponte ferroviario sulla via Emilia.
Resztki zniszczonego mostu kolejowego wzdłuż Via Emilia. (PISM)*

jąca się wzdłuż Via Emilia 3. Brygada Strzelców Karpackich przekroczyła rzekę Quaderna, a jej 9. batalion, po stoczeniu potyczki nad rzeką Idice, wkroczył 21 kwietnia 1945 r., jako pierwszy oddział aliancki, o godz. 6 rano do centrum Bolonii, dwie godziny przed przybyciem tam oddziałów amerykańskich i włoskich. Ludność stolicy Emilii-Romanii radośnie świętowała wyzwolenie miasta, a na najwyższej wieży Torre degli Asinelli i na ratuszu zawieszono spontanicznie biało-czerwone flagi, do których dodano niebawem sztandary amerykańskich i brytyjskich sojuszników. Wyrazem uznania dla zasług 2. Korpusu Polskiego w walkach o wyzwolenie Emilii Romanii i Bolonii było nadanie 9. batalionowi z 3. Brygady Strzelców Karpackich miano „bolońskiego”, wręczenie 17. polskim dowódcom, w tym gen. W. Andersowi, honorowego obywatelstwa miasta oraz uhonorowanie przez Radę Miasta 215. polskich żołnierzy medalem pamiątkowym z napisem: Ai Liberatovi che primi entrarono in Bologna 21 Aprile 1945 – per benemerenzza (Oswobodzicielom, którzy pierwsi weszli do Bolonii 21 kwietnia 1945 r. – w dowód zasług). Wyzwoleniem Bolonii zakończył się czternastomiesięczny szlak bojowy 2. Korpusu Polskiego podczas kampanii włoskiej 1944-45. W walkach o wyzwolenie Włoch zginęło lub zmarło z ran i innych przyczyn

prawie 4000 żołnierzy polskich.

Zakończenie wojny nie oznaczało dla Polaków, zwłaszcza zaś oficerów i żołnierzy 2 Korpusu Polskiego, końca walki o wolną i niepodległą ojczyznę. Większość z nich pochodziła z ziem, które w wyniku konferencji w Jałcie, a później umowy w Poczdamie znalazły się za wschodnią granicą Polski (w ramach ZSRR). Nie mieli więc szans na powrót do ojczyzny. Polska znalazła się na długie lata w orbicie wpływów ZSRR. Pomimo zapłaceniu ogromnej daniny krwi i długiego męczeństwa dla Narodu Polskiego nie nadszedł jeszcze wtedy Dzień Zwycięstwa!

Spośród 112.000 żołnierzy 2 Korpusu w 1945 r. tylko ok. 14.000 podjęło decyzję o powrocie do Polski. Powszechne oburzenie wzbudził fakt odebrania przez komunistyczny rząd w Warszawie obywatelstwa polskiego bohater-skiemu dowódcy 2 Korpusu, gen. Andersowi oraz 75 generałom i oficerom.

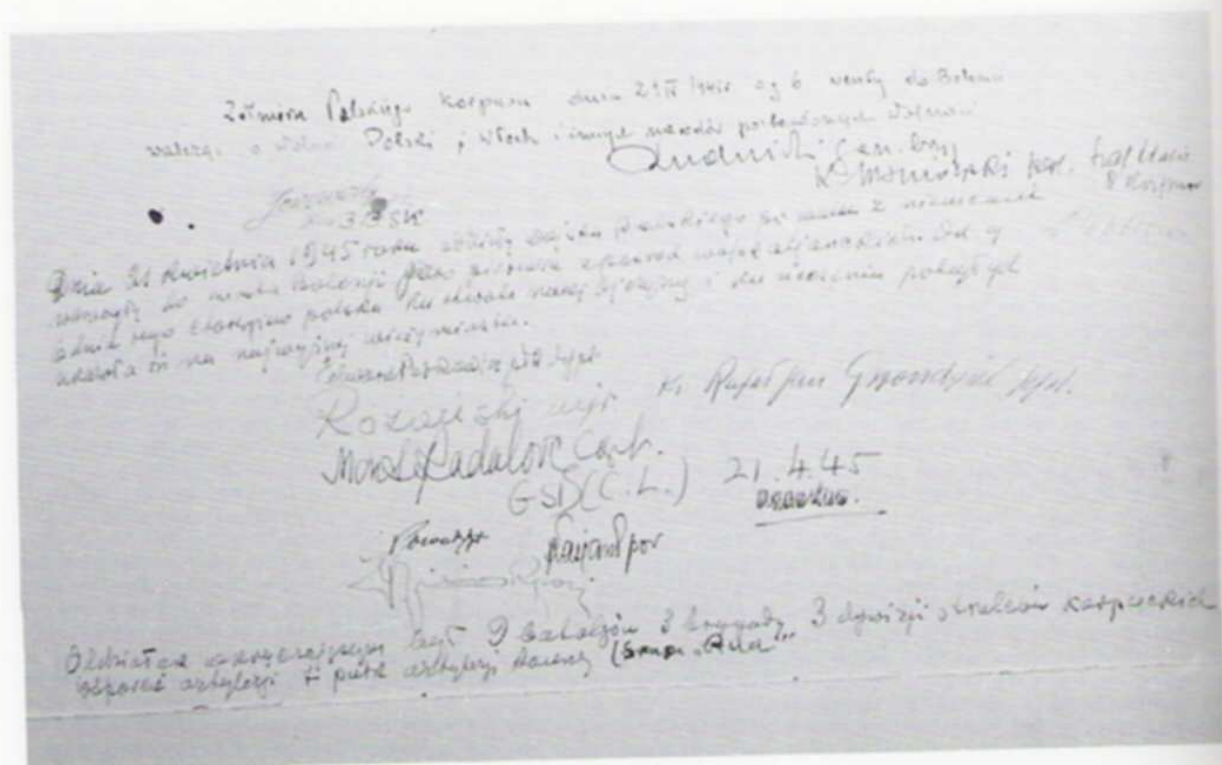
Po ponad rocznym pobycie we Włoszech w drugiej połowie 1946 r. zapadła decyzja o demobilizacji i rozwiązaniu 2 Korpusu. Niektórzy żołnierze pozostali we Włoszech, wielu osiedliło się w Wielkiej Brytanii, a inni wyemigrowali do Stanów Zjednoczonych, Kanady, Ameryki Południowej i Australii. Generał Anders zmarł w Londynie w 1970 roku. Został pochowany wśród swoich żołnierzy na cmentarzu obok klasztoru Monte Cassino.

**Wojciech Narębski
Krzysztof Strzałka**

21 aprile 1945. Il generale Klemens Rudnicki in Strada Maggiore a Bologna.

21 aprile 1945. General Klemens Rudnicki na ulicy Strada Maggiore w Bolonii. (PISM)

Il Libro d'Oro del Comune di Bologna con le firme degli ufficiali polacchi che liberarono la città. (PISM)
 Złota Księga Gminy Bolonia z wpisami oficerów polskich 2 Korpusu, którzy wyzwolili miasto.

Militari polacchi e cittadini bolognesi osservano le foto applicate sul muro di Palazzo d'Accursio, nel punto dove erano stati fucilati alcuni patrioti.
 Żołnierze polscy i mieszkańcy Bolonii przeglądają fotografie na ścianie budynku Palazzo d'Accursio, w miejscu gdzie rozstrzelani zostali niektórzy włoscy patrioci. (PISM)

22 aprile 1945. La Madonna di San Luca portata in processione per ringraziamento dell'avvenuta liberazione della città.

22 kwietnia 1945 r. Bologna. Madonna Św. Łukasza, niesiona podczas procesji w darze podziękowania za wyzwolenie miasta. (PISM)

*Il diploma e la medaglia conferiti dal Comune di Bologna ai militari della 3ª e 4ª Compagnia del 9° Battaglione, 3ª Brigata Fucilieri dei Carpazi.
Dyplom i medal przyznany przez Gminę Bolonia żołnierzom 3. i 4. Kompanii z 9. Batalionu, 3 Brygady Strzelców Karpackich.*

*Medaglia commemorativa del 50° anniversario della liberazione di Bologna.
Medal upamiętniający 50. rocznicę wyzwolenia Bolonii.*

*Croce per i combattenti delle Forze Armate polacche in occidente, istituita nel 1989.
Krzyż Czynu Bojowego Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.*

dei Caduti del 2 novembre. Il Parroco della parrocchia di San Lazzaro di Savena celebrava ogni anno una funzione al Cimitero per la salvezza delle anime dei soldati polacchi caduti. Nel 1952 il Cimitero Polacco di Guerra venne visitato dall'Arcivescovo Giacomo Lercaro, metropolita di Bologna. Il Generale Anders visitò il Sacrario molte volte, l'ultima volta fu nell'aprile del 1964. Negli anni 1969 e 1971 la santa Messa al Cimitero del 2 novembre fu celebrata dal Cardinale Karol Wojtyła, Arcivescovo Metropolita di Cracovia, e nel 1970 dall'Arcivescovo Primate di Polonia, il Cardinale Stefan Wyszyński. Il Santo Padre Giovanni Paolo II fece una visita pastorale al Cimitero il 18 aprile 1982, durante la sua visita apostolica a Bologna. Il Papa visitò le tombe dei soldati caduti, pregando per il loro riposo eterno. In quell'occasione fu accompagnato da tantissimi pellegrini polacchi e dai rappresentanti delle autorità di Bologna, San Lazzaro di Savena e da numerosi sacerdoti italiani.

Budowa i historia Polskiego Cmentarza Wojennego w Bolonii (San Lazzaro di Savena)

Na Polskim Cmentarzu Wojennym w Bolonii-San Lazzaro di Savena, największym spośród czterech znajdujących się na ziemi włoskiej, spoczywa 1432. żołnierzy 2. Korpusu Polskiego poległych w walkach na Linii Gotów, w Apeninie Emiliańskim i w bitwie o Bolonię (w tym 18 nieznanym). Wśród nich znajduje się także 14. zmarłych w latach 1946-1957.

Cmentarz powstał z inicjatywy dowódcy 2. Korpusu Polskiego gen. W. Andersa. Wybudowany został w okresie od 1.7.1946 r. do 15.12.1946 r. przez żołnierzy 10. Batalionu Saperów 2. Korpusu Polskiego przy pomocy włoskich specjalistów i kamieniarzy. Projekt wykonał ppor. inż. arch. Z. Majerski, a elementy dekoracyjne są dziełem architekta i rzeźbiarza Michała Paszyna. Poświęcenia cmentarza dokonali dnia 12.10.1946 r. duszpasterze wszystkich wyznań, z biskupem polowym Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie ks. J. Gawliną na czele w obecności gen. W. Andersa. Relacja z tamtego okresu oddaje atmosferę uroczystości: „O godzinie 10.45 zajechał samochód dowódcy Korpusu, który znów przybył do swych „braci i dzieci”. Msza św., a potem modły wyznań niekatolickich przywoływały Boga na świadka ciężkiego rozstania z najbliższymi. „Ramiona księży błogostawiają

tej ziemi, która ma zostać poległym tak wierna i tak serdeczna, jak wierna i serdeczna jest i pozostanie pamięć całego Narodu Polskiego". Potem było przemówienie dowódcy 2. Korpusu ważne, natchnione wiarą i nadzieją, że Bóg jest sprawiedliwy: „da nam w końcu pracowicie osiągnięty cel”. Zamiast białych krzyży wyrosły białe kolumny cmentarza, który miał im już do końca zastąpić ziemię rodzinną. Koledzy i współtowarzysze walki budowali go pospiesznie, chcąc zostawić dom ich wiecznego spoczynku uprzątnięty. Powstał przy Via Emilia, Ich wielki dom. Nad niebem bolońskim „zabielaty wysokie kolumny, pod którymi w równych szeregach leżą ramię przy ramieniu - tak, jak szli i jak padli”.

Teren pod cmentarz został wydzierzawiony przez 2 Korpus Polski i należał do Pani Ines Azzolini, a na początku l. 60-tych przeszedł w ręce Società Laterizia „Later” z siedzibą w Lugano (Szwajcaria). Prawdopodobnie w latach osiemdziesiątych Państwo Włoskie stało się właścicielem terenu (Comune di Bologna), na którym znajduje się obecnie cmentarz - „demanio dello stato”.

Opiekę nad Polskim Cmentarzem Wojennym w Bolonii, po wyjeździe 2 Korpusu Polskiego z Włoch (1946) sprawowało miejscowe duchowieństwo włoskie i pozostali we Włoszech żołnierze generała W. Andersa (głównie z Emilii Romanii). Przed wyjazdem z Włoch żołnierze 2. Korpusu przekazali w depozycie arcybiskupowi Bolonii (kard. Giovanni Nasalli Rocca di Corneliano) kwotę miliona lirów na utrzymanie nekropolii, ten zaś powierzył opiekę nad cmentarzem proboszczowi San Lazzaro di Savena. Uroczyste przekazanie cmentarza pod opiekę Parafii San Lazzaro di Savena miało miejsce w dniu 20 września 1946 r. z udziałem biskupa polowego WP J. Gawliny, dowództwa 2 Korpusu oraz przedstawicieli władz San Lazzaro di Savena, Gminy Bolonia, Prowincji oraz bolońskich władz kościelnych z wikariuszem generalnym bp Federico Gambucci. Dzięki tej opiece i trosce kombatantów, wśród których wyróżnili się Edward Nowak z Forli, a w okresie późniejszym Kazimierz Lewański, profesor języka i literatury polskiej na Uniwersytecie w Pisie i Udine, autor znanej książki w języku włoskim o wyzwoleniu Emilii Romanii i Bolonii przez 2 Korpus Polski („I giorni della Liberazione”. Il 2 Corpo d'Armata Polacco in Romagna e a Bologna”, Bologna 1985), cmentarz utrzymany był w dobrym stanie przez następnych kilka lat. Na początku lat 60-tych stan utrzymania cmentarza znacznie się pogorszył.

W latach 50. w Wielkiej Brytanii powstał Komitet Opieki nad Cmentarzami 2. Korpusu we Włoszech, pod honorowym kierownictwem gen. Władysława Andersa i abp. Józefa Gawliny. W 1962 r., z inicjatywy gen. Andersa, opieka

Lapide predisposta in occasione della costruzione del cimitero.

Tablica pamiątkowa umieszczona z okazji budowy cmentarza. (PISM)

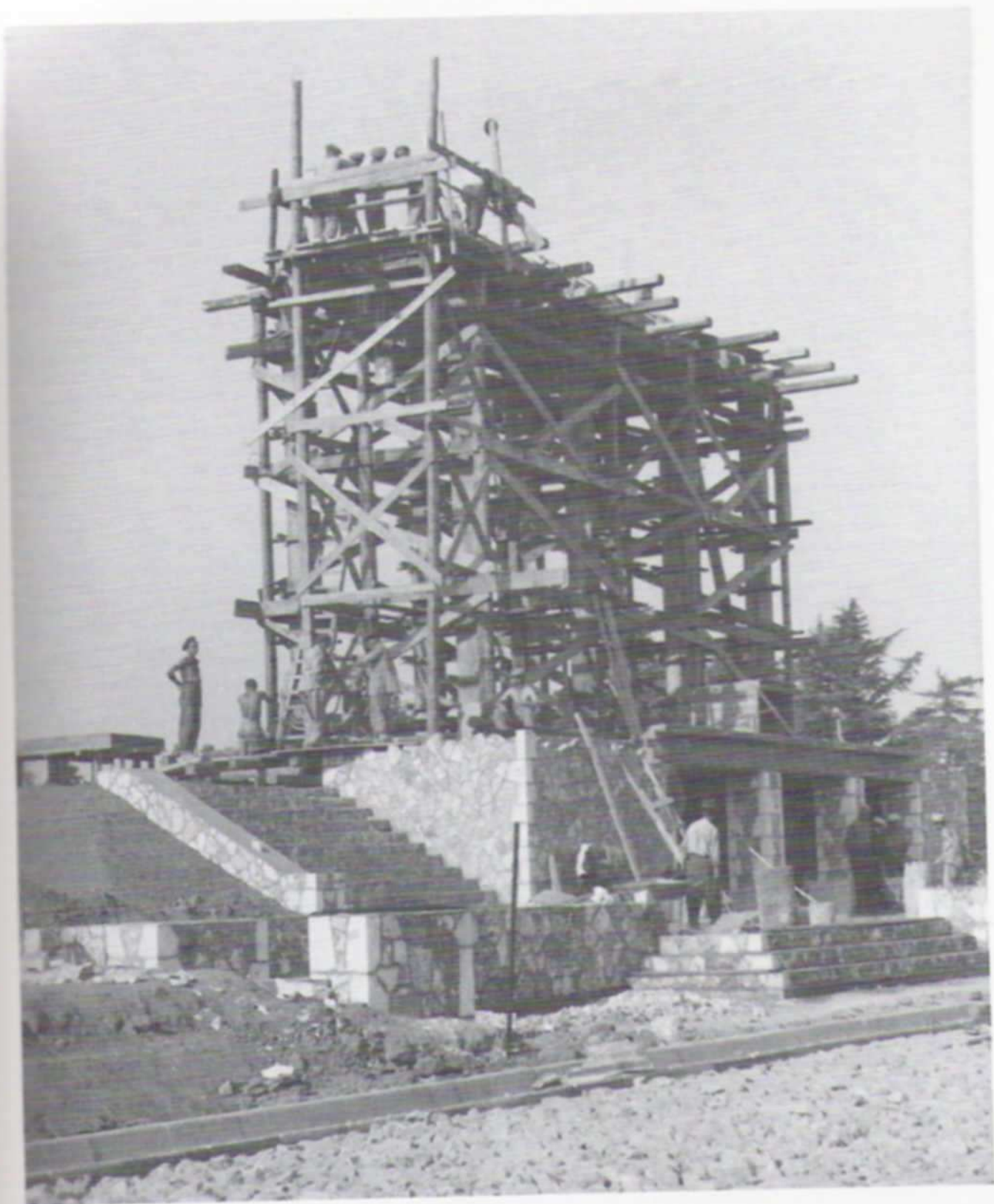
nad cmentarzem w Bolonii została powierzona Stowarzyszeniu Polskich Kom-
 batantów oddział w Turynie. Inż. Kpt. Jan Jaworski, prezes Ogniska Polskiego
 w Turynie, upoważniony został do prowadzenia prac remontowych, na które

przeznaczono sumę 1 tys. funtów (ze składek polskich kombatantów, żołnierzy 2. Korpusu w W. Brytanii). Prace zlecono firmie Cooperativa della Ricostruzione z Imoli. Pierwszy etap remontu zakończono w kwietniu 1964 r., przed obchodami z udziałem gen. W. Andersa, a drugi etap przed 1 listopada tego roku. Koszt całkowity prac remontowych wyniósł ostatecznie niecałe 2 miliony lirów (archiwum kpt inż. Jana Jaworskiego). Kolejny remont przeprowadzony został w latach 1969-72 dzięki Stowarzyszeniu Kombatantów Polskich w Kanadzie. Obecnie opiekę

nad cmentarzem sprawuje włoski Komisariat Generalny Pamięci Poległych na Wojnie (Commissariato Generale per le Onoranze ai Caduti in Guerra).

Na Polskim Cmentarzu Wojennym, w ciągu prawie 65. lat od jego powstania, odbywały się uroczystości patriotyczne z udziałem kombatantów, władz lokalnych i duchownych, przedstawicieli Polonii i rządu polskiego na wychodźstwie, głównie z okazji obchodów wyzwolenia Bolonii (21 kwietnia), Święta 3 Maja i Dnia Zadusznych 2 listopada. Proboszcz Parafii San Lazzaro di Savena odprawiał każdego roku nabożeństwo na cmentarzu za dusze poległych żołnierzy polskich. W 1952 r. na Polskim Cmentarzu Wojennym wizytę złożył abp Giacomo Lercaro, metropolita boloński. Częstym gościem na cmentarzu był generał W. Anders, który po raz ostatni złożył na nim wizytę w kwietniu 1964 r. W latach 1969 i 1971 Mszę Świętą na cmentarzu (2 listopada) odprawiał ks. kard. Karol Wojtyła, arcybiskup metropolita krakowski, a w 1970 r. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński (2 listopada). Ojciec Święty Jan Paweł II, złożył na nim wizytę pasterską w dniu 18 kwiet-

Lavori di costruzione del cimitero. / Prace przy budowie cmentarza. (PISM)

nia 1982 r., w trakcie podróży apostołskiej do Bolonii, nawiedzając groby polskich żołnierzy i modląc się za ich wieczny spoczynek. Towarzyszyło mu przy tej okazji wielu polskich pielgrzymów oraz przedstawiciele władz Bolonii, San Lazzaro di Savena i włoscy duchowni.

Krzysztof Strzałka

MONTE CASSINO BITWA O MONTE CASSINO
OTWORZYŁA DROGĘ NA RZYM BYŁA NAJ-
WYŻSZA OFIARA ŻYCIA I KRWI 3760 ŻOŁNIERZY.

LORETO 7 ZWYCIĘSKICH BITEW POPRZECZ
CHIEN TI MUSONE LORETO CASTELFIDARDO OSIMO SAN
PIETRO I ANCONA = LINIA GOTOW = APENINY.

BOLOGNA OSTATNIA OFENZYWA WIOSEN-
NA = ŻOŁNIERZ POLSKI PRZEKRACZA 7 LE-
GIONARZY RZEK I ZDOBYCIEM BOLOGNII
OTWIERA DROGĘ DO WŁOCH PÓŁNOCNYCH.

CASAMASSIMA ZMARLI Z RAN
CZTERY CMENTARZE POLSKIE NA ZIEMI
WŁOSKIEJ NIECH PRZYPOMINAJĄ ŚWIATU
ŻE ŻOŁNIERZ POLSKI GINAŁ W OBRONIE
OJCZYZNY I WOLNOŚCI

Lampka Braterstwa

Z okazji obchodów Roku Świętego w 1950 r. przedstawiciele 14. narodów pod przewodnictwem niektórych stowarzyszeń kombatanckich i Papieskiej Komisji Pomocy zapalili 14. lampek w klasztorze na Monte Cassino oraz zdecydowali, iż co roku w miesiącu listopadzie, jedna z lampek powinna być zawieszona do jednego z narodów uczestniczących i przekazana dla matki jednego z poległych.

Pierwsza została zawieszona do Monachium, druga do Brukseli w 1951 r., trzecia zaś rok później powinna trafić do Polski. Z powodu trudności z otrzymaniem pozwoleń na przejazd do Polski, zdecydowano o przekazaniu lampki na Polski Cmentarz Wojenny w Bolonii. Uroczystość, ustalona na 30 listopada 1952 r., przewidywała, iż matka jednego z poległych Włochów, miała przekazać lampkę matce jednego z poległych Polaków. Lampka dojechała do Bolonii pociągiem specjalnym z Rzymu, w towarzystwie biskupa polowego Wojska Polskiego ks. Józefa Gawliny, generała Klemensa Rudnickiego i innych oficerów polskich 2 Korpusu. Matka poległego Włocha Gianni Palmieri, odznaczonego Złotym Medalem Zasługi, zaniosiła lampkę do Bazykliki San Petronio, gdzie przez całą noc odbyło się czuwanie z udziałem członków stowarzyszeń kombatanckich. O godzinie 9.30 w niedzielę, 30 listopada 1952 r., lampka postawiona na furgonie eskortowanym przez policję miejską, została przewieziona na Polski Cmentarz Wojenny. Obecni byli podsekretarz stanu w Ministerstwie Obrony senator Onofrio Jannuzzi, polski minister Stanisław Janikowski (kierownik ministerstwa spraw zagranicznych polskiego rządu na uchodźstwie w Londynie), kardynał Giacomo Lercaro, generał Rudnicki, biskup polowy ks. J. Gawlina, rektor Uniwersytetu w Bolonii Prof. Felice Battaglia oraz inne osobistości świeckie i wojskowe z miasta. Na stopniach ołtarza cmentarnego Pani Palmieri przekazała lampkę 9. letniej dziewczynce, sierocie po polskim żołnierzu rozstrzelanym przez Niemców w 1945 r. Po Mszy Świętej, w czasie której Orkiestra Rossini odegrała Marsz Żałobny F. Chopina, kardynał Giacomo Lercaro udzielił błogosławieństwa. Dzieci ze szkoły w San Lazzaro di Savena złożyły kwiaty na grobach poległych żołnierzy polskich. Po zakończeniu uroczystości, lampka przekazana została do kościoła w San Lazzaro di Savena, w oczekiwaniu na skonstruowanie specjalnego miejsca na ołtarzu cmentarza.

La visita di Papa Giovanni Paolo II al cimitero

Wizyta Papieża Jana Pawła II na cmentarzu

2 novembre 1971. Il cardinale Karol Wojtyła, Arcivescovo Metropolita di Cracovia, celebra la Santa Messa in memoria dei caduti.
2 listopada 1971 r. Kard. Karol Wojtyła, Arcybiskup Metropolita Krakowski, celebruje Mszę Świętą w intencji poległych. (ADN)

18 maggio 1982. Papa Giovanni Paolo II, in visita al cimitero, accolto da don Domenico Nucci, parroco di San Lazzaro, dal gen. Pietro Tolomeo responsabile del Commissariato Generale per le Onoranze ai Caduti di Guerra e dal Sindaco di San Lazzaro. (ADN)
18 maja 1982 r. Papież Jan Paweł II podczas wizyty na cmentarzu, przyjmowany przez ks. Domenico Nucci, proboszcza parafii San Lazzaro, gen. Pietro Tolomeo, kierownika Urzędu Głównego ds. Pamięci Poległych na Wojnie oraz przez Burmistrza San Lazzaro.

All'interno del cimitero il Santo Padre incontra un gruppo di compatrioti. Molte donne e bambini indossano i costumi tradizionali.
Ojciec Święty spotyka na terenie cmentarza grupę rodaków. Wiele kobiet i dzieci nosi tradycyjne stroje. (ADN)

*Mentre il Santo Padre è in raccoglimento, il Sig. Filippo Nicolai suona il Silenzio.
Podczas gdy Ojciec Święty jest skupiony, Pan Fillippo Nicolai gra na trąbce Ciszę
(Il Silenzio). (RdC)*

*James Paulus P.P.
18. 4. 1982.*

*Firma del Santo Padre sul registro del cimitero.
Wpis Ojca Świętego w księdze pamiątkowej cmentarza .*

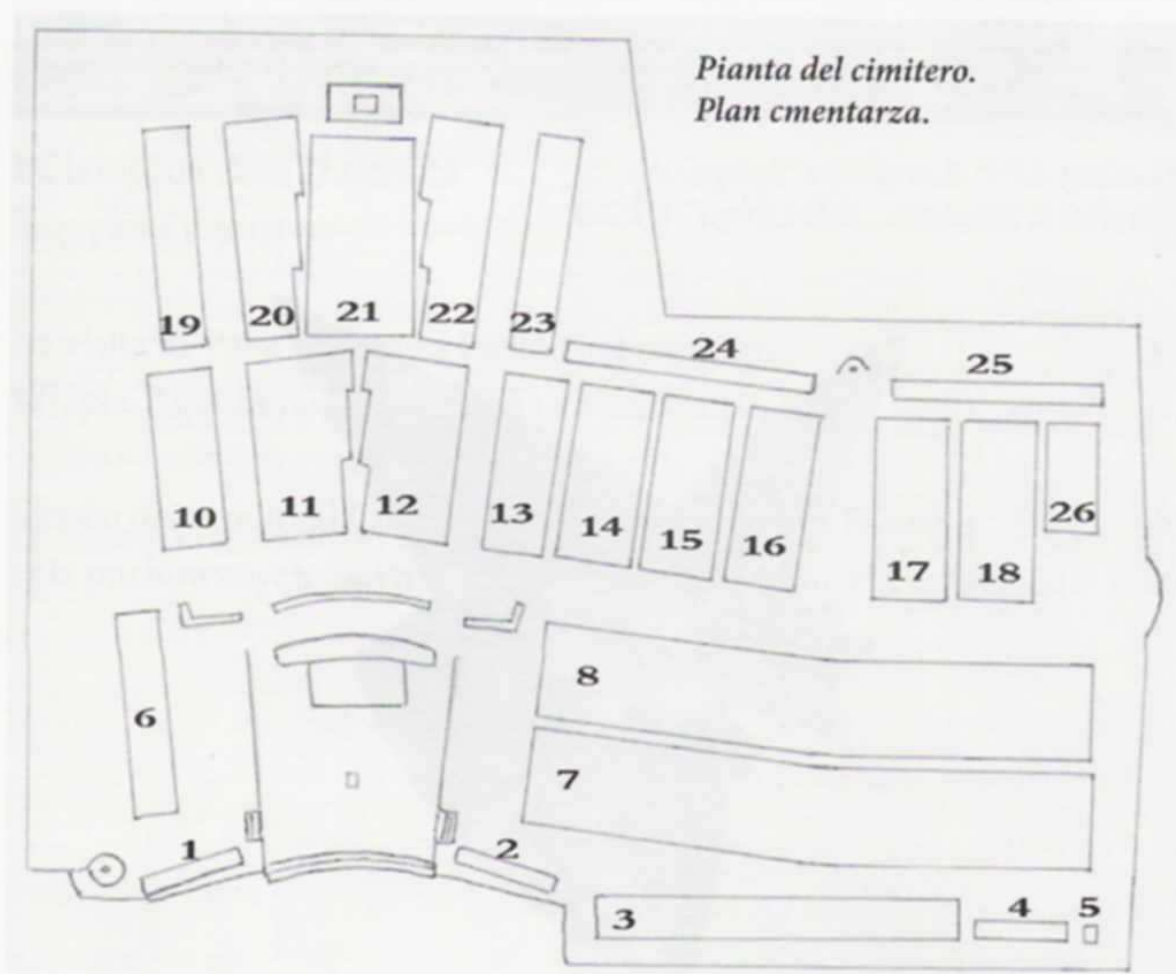
Elenco dei sepolti al Cimitero di Guerra Polacco a Bologna

Spis pochowanych na Polskim Cmentarzu Wojennym w Bolonii

Skrót/Abbrev.	Polski	English	Italiano
szer	szeregowiec	private	soldato
strz.	strzelec	fusilier	fante
drag.	dragon	dragoon	dragone
uł.	ulan	lancer	lanchiere
sap.	saper	sapper	geniere
kan.	kanonier	gunner	artigliere
bom.	bombardier	bombardier	artigliere
gren.	grenadier	grenadier	granatiere
panc.	pancerny	tanker	carrista
st.szer.	starszy szeregowiec	lance corporal	fante scelto
st.strz.	starszy strzelec	lance corporal	fuciliere scelto
st.drag.	starszy dragon	lance corporal	dragone scelto
st.uł.	starszy ulan	lance corporal	lanchiere scelto
st.sap.	starszy saper	lance corporal	geniere scelto
st. kan.	starszy kanonier	lance corporal	artigliere scelto
st.gren	starszy grenadier	lance corporal	granatiere scelto
kapr.	kapral	corporal	caporale
plut.	plutonowy	lance sergeant	caporal maggiore
sierz.	sierzant	sergeant	sergente
wachm.	wachmistrz	sergeant (cavalry)	sergente (cavalleria)
ognm.	ogniomistrz	sergeant (artillery)	sergente (artiglieria)
st.sierz	starszy sierżant	staff sergeant	serg.maggiore
st.wachm	starszy wachmistrz	staff sergeant (cavalry)	serg.magg. (cav.)
st.ognm	starszy ogniomistrz	staff sergeant (artillery)	serg.magg. (art.)
pchor.	podchorąży	officer cadet	allievo ufficiale
chor.	chorąży	warrant officer	maresciallo
ppor	podporucznik	2nd lieutenant	sottotenente
por.	porucznik	lieutenant	tenente
kpt.	kapitan	captain	capitano
rtm.	rotmistrz	captain (cavalry)	capitano (cav.)
mjr.	major	major	maggiore
pplk	podpułkownik	lieutenant colonel	ten. colonnello
plk.	pułkownik	colonel	colonnello
gen.bryg.	generał brygady	major general	generale di brigata
gen.dyw.	generał dywizji	lieutenant general	generale di divisione
gen.broni	generał broni	general	gen.di corpo d'armata
ks.kap.	ksiądz kapelan.	army chaplain	cappellano militare
ochotn.	ochotnik	volunteer	volontario

<i>Nome e Cognome (Grado) / Imię i nazwisko (stopień wojskowy) / Name and surname (Rank)</i>	<i>Reparto / Od- dział Wojskowy / Unit</i>	<i>Data di nascita / Data Urodzenia / Date of birth</i>	<i>Luogo di nascita / Miejsce urodzenia / Place of birth</i>	<i>Data di morte / Data śmierci / Date of death</i>	<i>Tomba / Grób / Grave</i>
Pryk Adam (Pancerny)	4 Pułk Pan- cerny	28.07.1916	Bliźniów Pow. Sieradz	26.12.1945	24- A/19
Przedpełski Stanisław (Porucznik)	Pułk Artylerii Lekkiej	-	-	08.03.1947	16- H/2
Przedpiłski Stanisław (Porucznik)	Ośrodek Aka- demicki Rzym	-	-	08.03.1947	26- D/4
Przelaskowski Wil- helm (Kapitan)	15 Batalion Strzelców	03.01.1906	Zapolski Pow. Mołodeczno	28.11.1945	3-B/16
Przepiórka Władysław (Starszy Pancerny)	5 Brygada Pancerna	09.04.1915	Huta Jabłonowa Pow. Końska	22.10.1944	7-F/8
Przeździecki Henryk (Wachmistrz)	2 Szwadron Żandarmerii	15.03.1911	Cleveland (USA)	05.07.1946	7-W/2
Przyborowski Marian (Starszy Strzelec)	5 Batalion Łączności	01.03.1899	Koweńczyn Pow. Grójec	10.11.1944	10- H/4
Przybyliński Bernard (Strzelec)	3 Batalion Strzelców	11.04.1925	Nakło Pow. Wy- rzysk	15.12.1944	8-S/9
Przybylska Anna (Ochotniczka)	318 Komp. Kantyn Polo- wych	-	-	08.03.1946	18- G/4
Przybylski Wacław Pseudonim Mitlewski Wacław (Wachmistrz)	15 Pułk Uła- nów Pozn.	21.09.1915	Wilno	25.11.1944	8-A/2
Przybył Ludwik (Plu- tonowy)	Komp. Ochro- ny Sztabu	28.07.1909	Tanin Pow. Środa	13.11.1945	1-A/6
Przybył Władysław (Porucznik)	15 Batalion Strzelców	26.05.1909	Głogów Pow. Śląsk Opolski	19.10.1944	7-P/1
Przybyła Bolesław (Bombardier)	4 Pułk Art. Lekkiej	21.07.1914	Żabia Wola Pow. Lublin	17.10.1944	7-F/3
Ptaszyński Augustyn (Plutonowy)	10 Pułk Art. Ciężkiej	-	-	03.11.1944	6-B/13
Puchalski Wacław (Pancerny)	6 Pułk Pan- cerny	03.06.1918	Ciechanowice Pow. Bielsk Pod- laski	17.06.1945	20-K/5
Pucia Jan (Kanonier)	7 Pułk Art. Konnej	17.02.1915	Wólka Małkowa Pow. Przeworsk	18.10.1944	7-N/6
Pudło Henryk (Kapral)	5 Batalion Strzelców	10.11.1923	Kniechniewiczze Pow. Nowogró- dek	13.11.1944	20-A/4

<i>Nome e Cognome (Grado) / Imię i nazwisko (stopień wojskowy) / Name and surname (Rank)</i>	<i>Reparto / Od- dział Wojskowy / Unit</i>	<i>Data di nascita / Data Urodzenia / Date of birth</i>	<i>Luogo di nascita / Miejsce urodzenia / Place of birth</i>	<i>Data di morte / Data śmierci / Date of death</i>	<i>Tomba / Grób / Grave</i>
Żukowski Józef (Ułan)	25 Pułk Uł. Wielkopolsk.	22.10.1922	Wasilków Pow. Białystok	23.01.1946	25-A/8
Żuralski Jan (Strzelec)	14 Batalion Strzelców	17.03.1921	Kapaniarze Pow. Nowe Miasto	19.04.1945	20- C/5
Żurek Piotr Tadeusz (Starszy Strzelec)	134 Więzienie Pol.	08.09.1894	Będzin	16.07.1946	7-T/4
Żurek Wacław (Star- szy Saper)	10 Batalion Saperów	28.09.1925	Strzemieszycze Pow. Będzin	14.06.1945	13-F/1
Żwirko Stefan Witold (Strzelec)	11 Batalion Łączności	26.12.1924	Hermaniszki Pow. Lida	22.12.1944	12- G/10
Żydek Józef (Ułan)	15 Pułk Uła- nów Pozn.	19.02.1923	Zamysłów Pow. Rybnik	05.06.1946	8-Z/2
Żyliński Paweł (Strze- lec)	2 Batalion Strzelców	01.02.1923	Huta Pow. Bara- nowicze	09.04.1945	15-A/6

*Bandiera del 9° Battaglione "bolognese".
Sztandar 9. Batalionu „bolońskiego”. (PISM)*

